Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

Dobra Szkoła

Szkoła podstawowa
Etyka

MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ

ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

Szkoła podstawowa
Etyka

Spis treści

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej 5

Podstawa programowa przedmiotu *etyka* 10

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu *etyka* na II etapie edukacyjnym – *Jacek Frydrych* 17

- Ogólne założenia zmian 17
- Porównanie dotychczasowej i nowej podstawy programowej oraz uzasadnienie zmian 19
- Wnioski i rekomendacje dla nauczycieli 25

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej

Kształcenie w szkole podstawowej stanowi fundament wykształcenia. Zadaniem szkoły jest łagodne wprowadzenie dziecka w świat wiedzy, przygotowanie do wykonywania obowiązków ucznia oraz wdrażanie do samorozwoju. Szkoła zapewnia bezpieczne warunki oraz przyjazną atmosferę do nauki, uwzględniając indywidualne możliwości i potrzeby edukacyjne ucznia. Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia.

Kształcenie w szkole podstawowej trwa osiem lat i jest podzielone na dwa etapy edukacyjne:

1) I etap edukacyjny obejmujący klasy I–III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna;
2) II etap edukacyjny obejmujący klasy IV–VIII szkoły podstawowej.

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

1) wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);
2) wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;
3) formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób;
4) rozwijanie kompetencji takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;
5) rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;
6) ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;
7) rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;
8) wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;
9) wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji;
10) wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;
11) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;
12) zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy;
13) ukierunkowanie ucznia ku wartościom.

Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to:

1) sprawne komunikowanie się w języku polskim oraz w językach obcych nowożytnych;
2) sprawne wykorzystywanie narzędzi matematyki w życiu codziennym, a także kształcenie myślenia matematycznego;

3) poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł;
4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
5) rozwiązywanie problemów, również z wykorzystaniem technik mediacyjnych;
6) praca w zespole i społeczna aktywność;
7) aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa na każdym przedmiocie kształtuje kompetencje językowe uczniów oraz dba o wyposażenie uczniów w wiadomości i umiejętności umożliwiające komunikowanie się w języku polskim w sposób poprawny i zrozumiały.

Ważnym zadaniem szkoły jest kształcenie w zakresie porozumiewania się w językach obcych nowożytnych. W klasach I–VI szkoły podstawowej uczniowie uczą się jednego języka obcego nowożytnego, natomiast w klasach VII i VIII – dwóch języków obcych nowożytnych. Od klasy VII uczniowie mogą także realizować nauczanie dwujęzyczne, jeżeli szkoła zorganizuje taką formę kształcenia.

Zadaniem szkoły podstawowej jest wprowadzenie uczniów w świat literatury, ugruntowanie ich zainteresowań czytelniczych oraz wyposażenie w kompetencje czytelnicze potrzebne do krytycznego odbioru utworów literackich i innych tekstów kultury. Szkoła podejmuje działania mające na celu rozbudzenie u uczniów zamiłowania do czytania oraz działania sprzyjające zwiększeniu aktywności czytelniczej uczniów, kształtuje postawę dojrzałego i odpowiedzialnego czytelnika, przygotowanego do otwartego dialogu z dziełem literackim. W procesie kształcenia i wychowania wskazuje rolę biblioteki (szkolnej, publicznej, naukowej i in.) oraz zachęca do podejmowania indywidualnych prób twórczych.

Wysokie kompetencje czytelnicze wpływają na sukces uczniów w szkole, a w późniejszym życiu pozwalają pokonywać uczniom ograniczenia i trudności związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym.

Czytanie jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, to jedna z najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w procesie kształcenia.

Dzieci, które dużo czytają, mają bogaty zasób słownictwa, z łatwością nazywają swoje uczucia i wchodzą w relacje z rówieśnikami, rzadziej sprawiają kłopoty wychowawcze, mając lepiej rozwiniętą wyobraźnię umożliwiającą obiektywne spojrzenie na zachowania własne i innych, w konsekwencji lepiej radzą sobie z obowiązkami szkolnymi, a także funkcjonowaniem w społeczności szkolnej.

Ważne jest, aby zainteresować ucznia czytaniem na poziomie szkoły podstawowej. Uczeń powinien mieć zapewniony kontakt z książką np. przez udział w zajęciach, na których czytane są na głos przez nauczycieli fragmenty lektur lub udział w zajęciach prowadzonych w bibliotece szkolnej. W ten sposób rozwijane są kompetencje czytelnicze, które ukształtują nawyk czytania książek również w dorosłym życiu.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Szkoła ma również przygotowywać ich do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiąganie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Ważną rolę w kształceniu i wychowaniu uczniów w szkole podstawowej odgrywa edukacja zdrowotna. Zadaniem szkoły jest kształtowanie postaw prozdrowotnych uczniów, w tym wdrożenie ich do zachowań higienicznych, bezpiecznych dla zdrowia własnego i innych osób, a ponadto ugruntowanie wiedzy z zakresu prawidłowego odżywiania się, korzyści płynących z aktywności fizycznej, a także stosowania profilaktyki.

Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie dzieci i młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, w tym upowszechnia wiedzę o zasadach zrównoważonego rozwoju, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do wyboru kierunku kształcenia i zawodu. Szkoła prowadzi zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych takich jak komunikacja i współpraca w grupie,

w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu wspomnianych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Metoda projektu zakłada znaczną samodzielność i odpowiedzialność uczestników, co stwarza uczniom warunki do indywidualnego kierowania procesem uczenia się. Wspiera integrację zespołu klasowego, w którym uczniowie, dzięki pracy w grupie, uczą się rozwiązywania problemów, aktywnego słuchania, skutecznego komunikowania się, a także wzmacniają poczucie własnej wartości. Metoda projektu wdraża uczniów do planowania oraz organizowania pracy, a także dokonywania samooceny. Projekty swoim zakresem mogą obejmować jeden lub więcej przedmiotów. Pozwalają na współdziałanie szkoły ze środowiskiem lokalnym oraz na zaangażowanie rodziców uczniów.

Projekty mogą być wykonywane indywidualnie lub zespołowo. Uczniowie podczas pracy nad projektami powinni mieć zapewnioną pomoc nauczyciela – opiekuna. Nauczyciele korzystający z metody projektu mogą indywidualizować techniki pracy, różnicując wymagania.

Wyboru treści podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, które będą realizowane metodą projektu, może dokonywać nauczyciel samodzielnie lub w porozumieniu z uczniami.

Projekt, w zależności od potrzeb, może być realizowany np. przez tydzień, miesiąc, semestr lub być działaniem całorocznym. W organizacji pracy szkoły można uwzględnić również takie rozwiązanie, które zakłada, że w określonym czasie w szkole nie są prowadzone zajęcia z podziałem na poszczególne lekcje, lecz są one realizowane metodą projektu.

Przy realizacji projektu wskazane jest wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole podstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji[1].

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:
1) szkolny zestaw programów nauczania;
2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

[1] *Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji* (Dz.U. z 2016 r., poz. 64, z późn. zm.).

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W szkole podstawowej na I etapie edukacyjnym, obejmującym klasy I–III – edukacja wczesnoszkolna, edukacja realizowana jest w formie kształcenia zintegrowanego. Na II etapie edukacyjnym, obejmującym klasy IV–VIII, realizowane następujące przedmioty:

1) język polski;
2) język obcy nowożytny;
3) drugi język obcy nowożytny;
4) muzyka;
5) plastyka;
6) historia;
7) wiedza o społeczeństwie;
8) przyroda;
9) geografia;
10) biologia;
11) chemia;
12) fizyka;
13) matematyka;
14) informatyka;
15) technika;
16) wychowanie fizyczne;
17) edukacja dla bezpieczeństwa;
18) wychowanie do życia w rodzinie[2];
19) etyka;
20) język mniejszości narodowej lub etnicznej[3];
21) język regionalny – język kaszubski[3].

[2] Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* (Dz.U. z 1993 r. nr 17 poz. 78, z późn. zm.)

[3] Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2016 r., poz. 1943, z późn. zm.)

Etyka

Zasadniczym i najogólniej sformułowanym celem etyki w szkole podstawowej jest budzenie i rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia oraz kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności.

Zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie sytuacji edukacyjnych, aby uczniowie mogli wyrażać swoją naturalną ciekawość i angażować się w namysł nad moralnością oraz aby angażowali się w działania na rzecz innych i wspólnie z innymi.

Jednym z najbardziej elementarnych i powszechnych przejawów moralności są oceny moralne. Ważne jest, aby uczniowie byli świadomi, że formułowanie ocen moralnych dotyczących faktycznych zdarzeń i osób wymaga taktu, wrażliwości aksjologicznej, wnikliwości i wiedzy. Należy równocześnie podkreślić, że uczenie się odpowiedzialnego formułowania i wyrażania ocen jest bardzo ważną umiejętnością stanowiącą istotny aspekt kształcenia (samokształcenia) i wychowywania (samowychowania). Umiejętność ta jest również ważnym aspektem odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społecznym.

Podstawa programowa przedmiotu *etyka*

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności
   1. Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej.
   2. Rozwijanie empatii.
   3. Klaryfikacja wartości.
   4. Analizowanie doświadczeń moralnych.
   5. Rozwijanie kultury logicznej i umiejętności kreatywnego myślenia.

II. Tworzenie wypowiedzi
   1. Objaśnianie głównych pojęć dyskursu etycznego.
   2. Ćwiczenie umiejętności kulturalnego i precyzyjnego wypowiadania się.
   3. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
   4. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
   5. Rozwijanie umiejętności dyskutowania.

III. Kształtowanie postaw
   1. Wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości i norm moralnych.
   2. Charakteryzowanie i kształtowanie postaw moralnych – w szczególności postawy szacunku wobec każdego człowieka.
   3. Rozwijanie umiejętności współdziałania.

IV. Samokształcenie
   1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, ich wartościowania oraz rzetelnego i odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.

2. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów moralnych.
3. Identyfikowanie i eliminowanie czynników ograniczających sprawczość.
4. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Elementy etyki ogólnej. Uczeń:
   1) zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych:
      a) posługuje się pojęciami niezbędnymi do charakterystyki działania w aspekcie jego moralnej oceny: decyzja, czyn, sprawczość, konflikt, problem, podmiot działania (autor, sprawca), adresat działania, intencja działania, motyw działania, treść działania, skutek (konsekwencja), okoliczności działania,
      b) rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek, strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość,
      c) posługuje się nazwami emocji i uczuć do opisywania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób w kontekście różnych doświadczeń moralnych; wykorzystuje te pojęcia do charakteryzowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych,
      d) zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: dobro, zło, wartość, kryterium, zasada (norma, reguła), postawa, cnota, wada, obowiązek, sankcja, sumienie, wzór, autorytet, odpowiedzialność, prawo naturalne, prawo stanowione, godność, prawa człowieka, natura ludzka, prawda, szczęście,
      e) zna i posługuje się głównymi kategoriami deontycznymi: działania nakazane, zakazane, dozwolone, nadobowiązkowe (supererogacyjne),
      f) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych;
   2) wyjaśnia różnicę między dobrem (złem) moralnym a dobrem (złem) pozamoralnym;
   3) odróżnia wypowiedzi o faktach od wypowiedzi o wartościach i powinnościach;
   4) analizuje klasyczne pytanie etyczne: „Jak należy (dobrze) żyć?";
   5) wyjaśnia różnice między dobrem godziwym, użytecznym i subiektywnie zadowalającym (przyjemnością) i podaje przykłady dóbr tego rodzaju;
   6) wyjaśnia różnice między wartością autoteliczną a instrumentalną oraz podaje przykłady wartości tego rodzaju;
   7) wyjaśnia różnice między etyką a moralnością oraz moralnością a obyczajowością, prawem i religią;
   8) wymienia główne czynniki ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań;

9) wie, że racjonalna ocena moralna wymaga uświadomienia sobie kryterium, w świetle którego dokonuje się oceny moralnej; stosuje wybrane kryteria moralne do formułowania ocen moralnych;
10) wyjaśnia, czym jest zasada (norma, reguła) moralna i podaje przykłady zasad (norm, reguł) moralnych;
11) wyjaśnia genezę norm moralnych;
12) wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych (roszczenie do uniwersalności);
13) wyjaśnia związek między dobrem (wartością), jakim jest życie, a normą moralną: „Nie należy zabijać"; wyjaśnia, co to znaczy, że życie jest dobrem fundamentalnym;
14) wyjaśnia czym jest bioetyka; podaje przykłady problemów bioetycznych oraz przedstawia własne stanowisko w wybranych kwestiach bioetycznych (aborcja, eutanazja, inne).

II. Człowiek wobec innych ludzi. Uczeń:
1) podaje przykłady okazywania szacunku wobec rodziców, nauczycieli, koleżanek i kolegów oraz innych ludzi – dorosłych i dzieci;
2) uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek innym osobom;
3) okazuje szacunek innym osobom;
4) wie, że w szczególny sposób należy okazywać szacunek i wyrozumiałość osobom starszym (seniorom), słabszym, potrzebującym pomocy;
5) wyjaśnia, czym jest miłość; charakteryzuje różne rodzaje miłości;
6) wyjaśnia, co to znaczy, że rodzina jest dobrem wspólnym:
   a) podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego rodziny,
   b) wie, że współcześnie funkcjonują różne modele małżeństwa i rodziny;
7) wyjaśnia, co to znaczy, że klasa jest dobrem wspólnym:
   a) podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego klasy,
   b) angażuje się we wspólne działania realizowane przez koleżanki i kolegów z klasy,
   c) analizuje i formułuje ocenę moralną „ściągania";
8) wyjaśnia, co to znaczy, że ojczyzna jest dobrem wspólnym:
   a) podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego ojczyzny,
   b) wyjaśnia różnicę między patriotyzmem a szowinizmem,
   c) zna i omawia faktyczne (historyczne) przykłady postaw patriotycznych,
   d) podaje przykłady instytucji demokratycznych; wyjaśnia, dlaczego demokracja jest modelowym ustrojem politycznym,
   e) wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie, i podaje przykłady postaw obywatelskich;
9) wie, że ludzie reprezentujący różne kultury mogą wyznawać różne wartości i przekonania moralne; wyjaśnia, czym jest wielokulturowość;
10) wyjaśnia, czym jest „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka"; rozważa wybrane zapisy tego dokumentu;
11) identyfikuje podstawowe prawa człowieka; ma świadomość, że są miejsca na świecie, gdzie podstawowe prawa człowieka nie są respektowane;

12) wie, że konflikty są jednym z elementów życia społecznego, potrafi rozwiązywać konflikty (np. w szkole, w domu) nie uciekając się do przemocy;
13) rozpoznaje i charakteryzuje różne przejawy przemocy; wyjaśnia pojęcie cyberprzemocy;
14) zna i wyjaśnia formułę zasady niekrzywdzenia oraz posługuje się tą zasadą do rozważania wybranych problemów moralnych;
15) zna i wyjaśnia formułę zasady miłości osoby (bliźniego) oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
16) zna i wyjaśnia formułę zasady sprawiedliwości oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
17) wyjaśnia, na czym polega zasada fair play;
18) zna i wyjaśnia formułę zasady solidarności oraz podaje przykłady działań solidarnych;
19) wie, że kłamstwo – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych przejawów zła moralnego; analizuje problem kłamstwa i formułuje ocenę moralną dotyczącą kłamstwa;
20) objaśnia, czym jest szacunek, przyjaźń, życzliwość, altruizm, troska, bezinteresowność, wolontariat, koleżeństwo, wdzięczność, współczucie, empatia, zaufanie, nietykalność osobista, tolerancja, dobro wspólne, naród, pluralizm, współdziałanie, sprawiedliwość, praworządność, solidarność, patriotyzm, bohaterstwo, wolność polityczna.

III. Człowiek wobec siebie. Uczeń:
1) wyjaśnia, co to znaczy być osobą; objaśnia pojęcie godności człowieka;
2) wie, że ze względu na swoją wartość – osobową godność – jest równie wartościowym człowiekiem jak inni ludzie;
3) zna i rozwija swoje zalety, rozpoznaje i eliminuje swoje wady;
4) zna swoje podstawowe prawa i obowiązki (ucznia, dziecka) oraz wypełnia własne obowiązki;
5) wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
6) wyjaśnia, dlaczego seksualność jest wartością; wie, że akty seksualne podlegają moralnej ocenie;
7) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie;
8) analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań;
9) wyjaśnia czym jest sumienie i jaką pełni rolę w życiu człowieka;
10) wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych.
11) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
12) wyjaśnia, na czym polega interioryzacja wartości i norm moralnych;
13) objaśnia, czym jest sens życia, uczciwość, roztropność, umiarkowanie, męstwo, honor; prywatność, asertywność, prawdomówność.

IV. Człowiek a świat ludzkich wytworów. Uczeń:
1) podaje przykłady ludzkich wytworów materialnych i niematerialnych oraz rozważa ich znaczenie w kontekście pytania o dobre życie;

2) dba o przedmioty będące jego prywatną własnością, własnością innych oraz będące własnością publiczną;
3) potrafi podzielić się z innymi tym, co jest jego własnością;
4) dostrzega i wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
5) podejmuje namysł nad problemem własności intelektualnej; wyjaśnia czym jest plagiat oraz formułuje ocenę moralną dotyczącą plagiatu;
6) podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowoczesnych technologii informacyjnych;
7) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
8) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu.

V. Człowiek wobec przyrody. Uczeń:
1) wyjaśnia, co to znaczy, że przyroda jest dobrem (wartością);
2) dostrzega wartość miejsc, w których żyje;
3) jest świadomy, że przyroda jest dobrem, które należy chronić i uzasadnia potrzebę ochrony przyrody;
4) podaje przykłady właściwego korzystania z dobrodziejstw przyrody;
5) wie, jak można chronić przyrodę, i angażuje się w działania na rzecz ochrony przyrody;
6) wyjaśnia ideę odpowiedzialności za przyszłe pokolenia oraz rekonstruuje argumentację z odpowiedzialności za przyszłe pokolenia;
7) wyjaśnia, dlaczego nie należy traktować zwierząt w okrutny sposób;
8) podaje przykłady właściwego traktowania zwierząt.

VI. Człowiek wobec Boga (Sacrum). Uczeń:
1) wie, że są ludzie wierzący w istnienie Boga i ludzie niewierzący w istnienie Boga;
2) wie, że dla ludzi wierzących Bóg jest najwyższym dobrem (wartością) i źródłem prawa moralnego;
3) wyjaśnia, czym są wartości chrześcijańskie, objaśnia ich uniwersalne znaczenie (roszczenie do uniwersalności);
4) wie, czym jest moralność świecka (laicka);
5) uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek zarówno ludziom wierzącym, jak i niewierzącym;
6) charakteryzuje komponenty moralne wielkich religii: judaizmu, hinduizmu, buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu;
7) nie dyskryminuje innych ludzi, ze względu na ich przekonania dotyczące sfery Sacrum.

VII. Wybrane problemy moralne (do wyboru). Uczeń:
1) identyfikuje i klasyfikuje wybrane problemy moralne ze względu na wyróżniony typ relacji: człowiek wobec innych ludzi, człowiek wobec siebie samego, człowiek wobec ludzkich wytworów, człowiek wobec przyrody, człowiek wobec Boga;

2) odwołując się do własnych doświadczeń lub doświadczeń innych osób (w tym także postaci literackich, filmowych, przedstawionych w sztuce) charakteryzuje przeżycia wybranych osób (postaci) uwikłanych w omawiany problem moralny;
3) precyzyjnie formułuje problem moralny i wyraża go w stosownym pytaniu;
4) analizuje wybrane problemy moralne wykorzystując kluczowe pojęcia dyskursu etycznego;
5) angażuje się w dyskusję na temat wybranych problemów moralnych.

VIII. Elementy historii etyki (do wyboru). Uczeń:
1) wyjaśnia, dlaczego Sokrates jest uznawany za ojca etyki;
2) przedstawia Arystotelesowskie rozumienie szczęścia (eudajmonii) i cnoty etycznej; rekonstruuje Arystotelesowskie rozumienie przyjaźni;
3) wyjaśnia pogląd etyczny nazywany hedonizmem; zna argumentację zwolenników i przeciwników hedonizmu;
4) charakteryzuje stoicki ideał mędrca; wyjaśnia, na czym polega idea życia zgodnego z naturą;
5) zna i rozumie pojęcie prawa naturalnego, wyjaśnia pojęcie sumienia; charakteryzuje cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo;
6) odwołując się do poglądów Immanuela Kanta, wyjaśnia pojęcie obowiązku; zna przynajmniej jedną formułę imperatywu kategorycznego oraz stosuje tę formułę do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
7) zna treść zasady użyteczności sformułowanej przez J. S. Milla i stosuje tę zasadę do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
8) zna zalety i wady konsekwencjalizmu oraz posługuje się tą metodą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
9) przedstawia hierarchię wartości w ujęciu M. Schelera i wyjaśnia jego rozumienie działania moralnie dobrego;
10) odwołując się do poglądów etycznych Tadeusza Kotarbińskiego, wyjaśnia ideę etyki niezależnej; objaśnia pojęcia: spolegliwy opiekun, oczywistość serca;
11) odwołując się do poglądów etycznych Karola Wojtyły, rekonstruuje personalistyczne rozumienie miłości; zna treść normy personalistycznej i stosuje tę normę do rozstrzygania wybranych problemów moralnych.

Warunki i sposób realizacji

Zadaniem szkoły jest umożliwienie uczniom uczestniczenia w zajęciach z etyki i dostosowanie tematyki tych zajęć do wieku uczniów i ich dotychczas zdobytej wiedzy.

Etyka jako przedmiot nauczany w szkole podstawowej realizować ma przede wszystkim cele praktyczno-wychowawcze. Praca nauczyciela ma koncentrować się na wspieraniu ucznia w jego aktywnościach zorientowanych na integralnie pojętym rozwoju, którego osią jest rozwój moralny, pojmowany jako proces przechodzenia od heteronomii do autonomii moralnej. Wyrazem poszerzania się sfery autonomii moralnej ucznia jest stopniowe interioryzowanie przez niego wartości i norm moralnych oraz pogłębiające się

zrozumienie siebie jako podmiotu moralnego, który spełnia się jako człowiek na wielu polach moralnie pojętej odpowiedzialności. Należy podkreślić, że zajęcia z etyki mogą jedynie wspomagać ucznia w faktycznym realizowaniu tego kluczowego zadania; jego efektywna realizacja wymaga jednak decyzji samego ucznia, komplementarności oddziaływań edukacyjnych i wielu lat pracy ucznia nad sobą samym.

W zajęciach z etyki uczestniczyć mogą uczniowie o zróżnicowanej wiedzy z zakresu tego przedmiotu, dlatego ważnym zadaniem nauczyciela jest umiejętne dobieranie i ewentualne pogłębianie realizowanych treści nauczania.

Treści nauczania wymienione w podstawie programowej kształcenia ogólnego w przedmiocie etyka podzielono na osiem części. W dziale I wyróżniono kluczowe zagadnienia z zakresu etyki ogólnej, które pozwalają scharakteryzować poznawcze, emocjonalne i behawioralne aspekty moralności. Akcent w tej części podstawy programowej jest położony na kształcenie „myślenia językowego" (werbalnego). Umieszczenie tych treści na początku podstawy programowej nie oznacza jednak, że nauczyciel etyki musi realizować je na wstępie edukacji etycznej. Sposób realizacji podstawy programowej leży w gestii nauczyciela etyki.

Działy II–VI zostały wyróżnione ze względu na możliwe relacje, w ramach których człowiek doświadcza świata i w nim działa. Wymienione w poszczególnych częściach podstawy programowej treści nauczania mają służyć temu, aby uczeń porządkował różne doświadczenia moralne i tym samym pogłębiał rozumienie siebie jako podmiotu działającego w świecie.

W podstawie programowej etyki mowa jest o uniwersalnych zasadach postępowania, kluczowych wartościach i postawach, które uczeń wstępnie rozumie i praktykuje od najmłodszych lat. Zadaniem nauczyciela etyki jest takie prowadzenie zajęć, aby uczniowie dostrzegali zależności między postępowaniem własnym (i innych osób) a uniwersalnymi zasadami i wartościami.

Zasadniczymi zadaniami edukacji etycznej na tym etapie edukacyjnym jest rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia oraz kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności.

Zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie sytuacji edukacyjnych, aby uczniowie mogli wyrażać swoją naturalną ciekawość i angażować się w namysł nad moralnością oraz angażowali się w działania na rzecz innych i wspólnie z innymi.

Najistotniejszym zadaniem nauczyciela jest wspieranie ucznia w dostrzeganiu godności każdego człowieka, ponieważ w kontekście przeżywania (doświadczania) i rozumienia tej wartości kształtują się postawy moralne oraz formułowane są fundamentalne prawa i obowiązki moralne.

W podstawie programowej etyki znajdują się wybrane elementy historii etyki. Dobór autorów i zasugerowane zagadnienia, które warto omówić z uczniami, uzasadnia się następująco:

1) zagadnienia te są dobrą ilustracją dla wielu ważnych zagadnień etycznych, które znajdują swój wyraz w podstawie programowej;
2) zapoznając się z wybranymi poglądami wielkich myślicieli, uczeń uświadamia sobie, że wiele doniosłych problemów moralnych było już przedmiotem gruntownego namysłu i można z tego niezwykle cennego dorobku kulturowego korzystać także obecnie;
3) znajomość historycznie ważnych idei etycznych stanowi istotny składnik wszechstronnego wykształcenia.

Treści nauczania opisane w dziale VII i VIII są fakultatywne. Nauczyciel powinien w każdym roku realizowania podstawy programowej z grupą uczniów kontynuującą edukację etyczną zrealizować przynajmniej trzy wybrane problemy moralne oraz przynajmniej trzy elementy historii etyki (wprowadzając te treści od VI klasy szkoły podstawowej). Ważne jest również to, żeby nauczyciel wprowadzający wybrane elementy historii etyki, wykorzystywał krótkie fragmenty klasycznych tekstów etycznych.

Zarówno ze względu na specyfikę zajęć z etyki jako zajęć nieobowiązkowych, od nauczyciela etyki wymagana jest daleko idąca autonomia, wyrażająca się w umiejętnym zaplanowaniu pracy dydaktycznej z powierzoną mu grupą uczniów oraz we właściwym doborze tematyki zajęć dostosowanej do wieku i możliwości intelektualnych, emocjonalnych i społecznych uczniów.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu *etyka* na II etapie edukacyjnym

Jacek Frydrych

Ogólne założenia zmian

Etyka jest przedmiotem, który w szczególny sposób pozwala realizować cele praktyczno-wychowawcze. Realizacja tych celów w ramach edukacji etycznej wiąże się z rozwijaniem wrażliwości aksjologicznej, refleksyjności i sprawczości, kształtowaniem zachowań i postaw moralnie wartościowych oraz z wdrażaniem do samokształcenia, samorozwoju i współdziałania na rzecz wspólnego dobra. Zakłada się, że kształcenie etyczne intensyfikuje rozwój moralny ucznia, pojmowany jako proces stopniowego przechodzenia od heteronomii do autonomii oraz od postaw egoistycznych do altruistycznych. Zakłada się, że rozwój moralny ucznia jest skorelowany z rozwojem myślenia moralnego. W podstawie programowej etyki kładzie się duży nacisk na rozwijanie tej właśnie zdolności, jaką jest myślenie moralne.

Kształcenie etyczne (edukacja etyczna) polega na:
- nabywaniu wiedzy z zakresu etyki;
- doskonaleniu umiejętności składających się na myślenie moralne;
- rozwijaniu kompetencji moralno-etycznych pojętych jako zdolności stosowania wiedzy etycznej i myślenia moralnego w praktyce.

W swoim wymiarze aksjologiczno-normatywnym podstawa programowa etyki zogniskowana jest na klaryfikowaniu dwóch kluczowych wartości: godności osoby oraz dobra wspólnego. Warto podkreślić, że właśnie wspomniane wyżej wartości fundują aksjologię *Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej*[4].

Godność osoby (jej doświadczenie) jest podstawą do formułowania uniwersalnych norm moralnych, których interioryzacja w praktyce przekłada się na kształtowanie się postawy szacunku wobec każdego człowieka. Kształtowanie tej postawy jest jednym z fundamentalnych celów wychowawczych realizowanych w ramach edukacji etycznej.

Edukacja etyczna pełni funkcję integrującą różne oddziaływania edukacyjne, obejmujące różne sfery: indywidualną i społeczną, fizyczną i duchową, intelektualną, emocjonalną i behawioralną. Funkcja integrująca etyki realizuje się nie tylko w typowym dla niej wymiarze aksjologiczno-normatywnym (stricte wychowawczym), ale także w wymiarze kognitywnym. Zakłada się, że realizacja podstawy programowej etyki pozwoli uczniom podnosić poziom kultury logicznej oraz rozwijać zdolność kreatywnego myślenia. Nauczanie etyki nie tylko integruje działania wychowawcze wszystkich nauczycieli, ale także stanowi element dopełniający nauczanie przedmiotowe, poprzez omawianie zagadnień etycznych specyficznych dla poszczególnych przedmiotów szkolnych (zwykle zasygnalizowanych w przedmiotowych podstawach programowych; np.: wartość życia, zagadnienia bioetyczne, ochrona środowiska i bioróżnorodność, współdziałanie, postawy obywatelskie, społeczna odpowiedzialność biznesu, cyberprzemoc itp.)

Ostatnim ważnym założeniem podstawy programowej etyki jest wyeksponowanie aksjologiczno-normatywnego wymiaru edukacji jako takiej (nauki, wiedzy oraz uczenia się). Warto podkreślić, że edukacja etyczna pozwala w pogłębiony sposób zinterpretować istotne zapisy w rodzimym prawie oświatowym odwołujące się do wychowawczego aspektu edukacji i tym samym zrozumieć wychowawcze zadania szkoły – w szczególności zadania nauczyciela. Zakłada się, że rozumienie kluczowych pojęć, twierdzeń i idei aksjologiczno-normatywnych odnoszących się do procesów edukacyjnych jest ważnym warunkiem ich akceptacji oraz istotnym czynnikiem motywacyjnym w procesie uczenia się. Mając na uwadze to założenie, warto z uwagą wczytać się w następujące zapisy prawa oświatowego: „Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego

[4] Zob. art. 1 *Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997* (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483): „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli", oraz art. 30: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności". „Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia"[5]„Nauczyciel obowiązany jest: 2) wspierać każdego ucznia w jego rozwoju; 4) kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu *Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej*, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka; 5) dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów"[6].

Lekcje etyki zorientowane na intensyfikowanie rozwoju moralnego uczniów, wspomagają realizację głównego celu kształcenia, jakim jest „dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia"[7]. Zadania edukacyjne realizowane w zaproponowanym modelu edukacji etycznej mogą w zauważalny sposób przyczynić się do podnoszenia jakości i efektywności kształcenia w obrębie wszystkich innych przedmiotów szkolnych, ponieważ systematyczna edukacja etyczna pozwala rozwijać nie tylko kompetencje moralne, ale także językowe, logiczne i społeczne. Powiązanie tych kompetencji z ukierunkowaniem uczniów ku dwóm wartościom wyróżnionym w podstawie programowej etyki – *godności osobowej* oraz *dobru wspólnemu* – umożliwiają efektywną realizację wychowania patriotycznego i obywatelskiego, które to aspekty wychowania uznane zostały za istotne zadania szkoły.

Porównanie dotychczasowej i nowej podstawy programowej oraz uzasadnienie zmian

Cele kształcenia w nowej podstawie programowej

I. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności: rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej, rozwijanie empatii, klaryfikacja wartości, analizowanie doświadczeń moralnych, rozwijanie kultury logicznej i umiejętności kreatywnego myślenia.
II. Tworzenie wypowiedzi: objaśnianie głównych pojęć dyskursu etycznego, ćwiczenie umiejętności kulturalnego i precyzyjnego wypowiadania się, formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej, formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie, rozwijanie umiejętności dyskutowania.
III. Kształtowanie postaw: wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości i norm moralnych, charakteryzowanie i kształtowanie postaw moralnych – w szczególności postawy szacunku wobec każdego człowieka, rozwijanie umiejętności współdziałania.

[5] Preambuła *ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Dz.U. 2017 r., poz. 59) oraz art. 5 tejże ustawy.
[6] Art. 6 *Ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta nauczyciela* (tj. Dz.U. z 2014 r., poz. 191, 1198, z 2015 r., poz. 357, 1268, 1418 ze zmianami).
[7] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. 2017 r. , poz. 356).

IV. Samokształcenie: rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, ich wartościowania oraz rzetelnego i odpowiedzialnego korzystania z wiedzy, rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów moralnych, identyfikowanie i eliminowanie czynników ograniczających sprawczość, rozwijanie samoświadomości moralnej.

Porównanie zapisów dotyczących celów kształcenia

Zapis w dotychczasowej podstawie programowej etyki	Zapis w nowej podstawie programowej etyki
I. Kształtowanie refleksyjnej postawy wobec człowieka, jego natury, powinności moralnych oraz wobec różnych sytuacji życiowych.	I. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności: Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej, rozwijanie empatii, klaryfikacja wartości, analizowanie doświadczeń moralnych, rozwijanie kultury logicznej i umiejętności kreatywnego myślenia.
II. Rozpoznawanie swoich obowiązków wobec najbliższego otoczenia, rodziny i szkoły.	III. Kształtowanie postaw. Wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości i norm moralnych, charakteryzowanie i kształtowanie postaw moralnych – w szczególności postawy szacunku wobec każdego człowieka. IV. Samokształcenie: Rozwijanie samoświadomości moralnej
III. Przygotowanie do rozpoznawania podstawowych wartości i dokonywania właściwej ich hierarchizacji.	I. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności: Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej, rozwijanie empatii, klaryfikacja wartości, analizowanie doświadczeń moralnych.
IV. Dostrzeganie różnorodności postaw i zachowań ludzi.	I. Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności: Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej, analizowanie doświadczeń moralnych
V. Wyrażanie opinii i wartościowanie zjawisk społecznych na poziomie społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.	II. Tworzenie wypowiedzi: Ćwiczenie umiejętności kulturalnego i precyzyjnego wypowiadania się, formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie, rozwijanie umiejętności dyskutowania.

Porównanie zapisów dotyczących treści nauczania

Zapis w dotychczasowej podstawie programowej etyki	Zapis w nowej podstawie programowej etyki
1. Poznawanie siebie, dostrzeganie cech indywidualnych własnych i najbliższych osób.	I.1 c) posługuje się nazwami emocji i uczuć do opisywania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób w kontekście różnych doświadczeń moralnych; III.1) wyjaśnia, co to znaczy być osobą; objaśnia pojęcie godności człowieka; III.2) wie, że ze względu na swoją wartość – osobową godność – jest równie wartościowym człowiekiem jak inni ludzie; III.3) zna i rozwija swoje zalety, rozpoznaje i eliminuje swoje wady;
2. Wyjaśnianie prawdziwego znaczenia własnych zachowań oraz ich przyczyn i konsekwencji.	I.1) zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych: a) posługuje się pojęciami niezbędnymi do charakterystyki działania w aspekcie jego moralnej oceny: decyzja, czyn, sprawczość, konflikt, problem, podmiot działania (autor, sprawca), adresat działania, intencja działania, motyw działania, treść działania, skutek (konsekwencja), okoliczności działania; b) rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek, strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość;
3. Człowiek jako osoba; godność człowieka	III.1) wyjaśnia, co to znaczy być osobą; objaśnia pojęcie godności człowieka;
4. Przyjmowanie odpowiedzialności za siebie.	III.4) zna swoje podstawowe prawa i obowiązki (ucznia, dziecka) oraz wypełnia własne obowiązki; III.9) wyjaśnia, czym jest sumienie i jaką pełni rolę w życiu człowieka;
5. Prawa i obowiązki, zasady i reguły postępowania, w tym także w ruchu drogowym.	I.10) wyjaśnia, czym jest zasada (norma, reguła) moralna i podaje przykłady zasad (norm, reguł) moralnych; I.11) wyjaśnia genezę norm moralnych; I.12) wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych (roszczenie do uniwersalności);

	II.14) zna i wyjaśnia formułę zasady niekrzywdzenia oraz posługuje się tą zasadą do rozważania wybranych problemów moralnych; II.15) zna i wyjaśnia formułę zasady miłości osoby (bliźniego) oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych; II.16) zna i wyjaśnia formułę zasady sprawiedliwości oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych; II.17) wyjaśnia, na czym polega zasada *fair play*; II.18) zna i wyjaśnia formułę zasady solidarności oraz podaje przykłady działań solidarnych; III.4) zna swoje podstawowe prawa i obowiązki (ucznia, dziecka) i wypełnia własne obowiązki;
6. Uczestnictwo w grupie, porozumiewanie się z innymi.	II.6) wyjaśnia, co to znaczy, że rodzina jest dobrem wspólnym: II.6) a) podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego rodziny; II.7) b) angażuje się we wspólne działania realizowane przez koleżanki i kolegów z klasy; II.8) wyjaśnia, co to znaczy, że ojczyzna jest dobrem wspólnym; II.8) a) podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego ojczyzny; II.12) wie, że konflikty są jednym z elementów życia społecznego, potrafi rozwiązywać konflikty (np. w szkole, w domu), nie uciekając się do przemocy;
7. Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.	I.1) a) zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych: (...) sprawczość; I.1) d) zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: (…) wzór, autorytet, odpowiedzialność; I. 8) wymienia główne czynniki ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań; I.20) objaśnia, czym jest (…) nietykalność osobista, (...) tolerancja,(...) wolność polityczna;

8. Praca i jej wartość dla człowieka.	IV.4) dostrzega i wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej; IV.5) podejmuje namysł nad problemem własności intelektualnej; wyjaśnia, czym jest plagiat, oraz formułuje ocenę moralną dotyczącą plagiatu; IV.7) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością); IV.8) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu;
9. Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen, między innymi w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.	I.1) d) zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: dobro, zło, wartość, kryterium, zasada (norma, reguła), postawa, cnota, wada, obowiązek, sankcja, sumienie, wzór, autorytet, odpowiedzialność, prawo naturalne, prawo stanowione, godność, prawa człowieka, natura ludzka, prawda, szczęście; I.1) e) zna i posługuje się głównymi kategoriami deontycznymi: działania nakazane, zakazane, dozwolone, nadobowiązkowe (supererogacyjne); I.14) wyjaśnia, czym jest bioetyka; podaje przykłady problemów bioetycznych oraz przedstawia własne stanowisko w wybranych kwestiach bioetycznych (aborcja, eutanazja, inne); II.2) uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek innym osobom; II.19) wie, że kłamstwo – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych przejawów zła moralnego; analizuje problem kłamstwa i formułuje ocenę moralną dotyczącą kłamstwa; IV.5) podejmuje namysł nad problemem własności intelektualnej; wyjaśnia, czym jest plagiat oraz formułuje ocenę moralną dotyczącą plagiatu; V.3) jest świadomy, że przyroda jest dobrem, które należy chronić i uzasadnia potrzebę ochrony przyrody.

Zapisy z zakresu treści nauczania w podstawie programowej etyki dla uczniów gimnazjów, znajdują swoje odpowiedniki w nowej podstawie programowej etyki (dla II etapu edukacyjnego): 1) Człowiek jako osoba; natura i godność człowieka; 2) Rola i znaczenie sumienia w ocenie moralnej i dla wewnętrznego rozwoju człowieka; 3) Samowychowanie jako droga rozwoju; 5) Człowiek wobec wartości; człowiek wobec cierpienia i śmierci; 6) Moralność a religia, wiedza i polityka; 9) Normy i wartości demokratyczne leżące u podstaw aktywności społecznej na poziomie małej grupy, szkoły, społeczności lokalnej; 10) Moralne aspekty stosunku człowieka do świata przyrody.

Nowa podstawa programowa etyki uzupełnia cele kształcenia edukacji etycznej dotychczasowej podstawy programowej w taki sposób, aby były one wyraźnie skorelowane z celami kształcenia ogólnego oraz wpisywały się w ideę kompetencji kluczowych zorientowanych na uczenie się przez całe życie. Zaproponowany sposób uporządkowania celów kształcenia wiąże się między innymi z potrzebą wyeksponowania celów samokształceniowych, jako najlepiej przystających do idei uczenia się przez całe życie. Należy podkreślić, że rozwój moralny jest zasadniczo związany z aktywnością samowychowawczą wymagającą wiedzy oraz wysokiego poziomu autonomii ucznia. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że zdolność myślenia moralnego – w tym umiejętność identyfikowania i rozwiązywania (w ramach dialogu) tzw. problemów (w tym konfliktów) moralnych jest tą umiejętnością, którą należy nieustannie rozwijać i bez której trudno sobie wyobrazić odpowiedzialne i satysfakcjonujące życie.

Nowa podstawa w znaczący sposób poszerza – w stosunku do obecnie obowiązujących podstaw programowych (dla II i III etapu edukacyjnego) – listę zagadnień wchodzących w skład treści nauczania. W ramach nowej podstawy programowej etyki zaproponowano określony i czytelny układ treści nauczania, które zostały ujęte w ośmiu częściach. W części pierwszej wyróżniono kluczowe zagadnienia z zakresu etyki ogólnej, które pozwalają scharakteryzować istotne aspekty poznawcze, emocjonalne i behawioralne moralności. W tej części podstawy programowej akcent został położony na kształcenie myślenia werbalnego. Umieszczenie tych treści na początku podstawy programowej etyki nie oznacza jednak, że nauczyciel musi realizować je na wstępie edukacji etycznej. Sposób realizacji podstawy programowej leży w gestii nauczyciela etyki. W kolejnych częściach podstawy programowej etyki (od 2 do 6) wyróżnione są relacje, ważne dla zrozumienia świata, w którym młody człowiek funkcjonuje – działa i doświadcza. Wymienione w tych częściach podstawy treści nauczania mają służyć temu, aby uczeń porządkował różne doświadczenia moralne i tym samym pogłębiał rozumienie siebie jako podmiotu działającego w świecie. Pozostałe dwie części nowej podstawy (7 i 8) zawierają zagadnienia o charakterze fakultatywnym. Nauczyciel powinien, w każdym roku realizowania podstawy programowej z grupą uczniów kontynuującą edukację etyczną, omówić przynajmniej trzy wybrane (przez siebie i/lub przez uczniów) problemy moralne (część 7) oraz przynajmniej trzy zagadnienia z zakresu historii etyki (wprowadzając te treści od szóstej klasy szkoły podstawowej).

Wnioski i rekomendacje dla nauczycieli

Mając na względzie fakt, że **szkoła wspomaga rodziców i opiekunów prawnych uczniów w spełnianiu przez nich funkcji wychowawczych**, główny nacisk w pracy edukacyjnej należy położyć na rozwijanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności ucznia, z czym wiąże się konieczność doskonalenia myślenia moralnego uczniów. Zakłada się, że istnieje wyraźna korelacja między rozwijaniem myślenia moralnego i realizacją wielu celów edukacyjnych – w tym *stricte* wychowawczych skoncentrowanych na kształtowaniu zachowań i postaw moralnie wartościowych.

Istota etyki jako dziedziny filozofii oraz specyfika organizacyjno-prawna etyki jako przedmiotu szkolnego obligują nauczyciela do posiadania kompetencji: merytorycznych, metodycznych i praktyczno-moralnych.

Planowanie i realizowanie zajęć z etyki wymagają od nauczyciela daleko idącej autonomii w wyborze zadań edukacyjnych i metod ich realizacji, dostosowanych do wieku uczniów oraz ich możliwości intelektualnych, emocjonalnych i społecznych. Swoistość etyki jako przedmiotu nieobowiązkowego powoduje, że nauczyciel tego przedmiotu powinien mieć na uwadze, iż w prowadzonych przez niego zajęciach mogą uczestniczyć uczniowie w różnym wieku i o zróżnicowanej wiedzy etycznej. Optymalnym rozwiązaniem byłoby, aby uczniowie uczęszczający na lekcje etyki tworzyli jednorodne grupy pod względem wieku i poziomu wiedzy z zakresu etyki.

Zaleca się, aby w ramach zajęć z etyki szczególną uwagę poświęcić pracy nad rozwijaniem zdolności myślenia moralnego, które jest nadbudowane na podstawowych strukturach myślenia ludzkiego (szeroko rozumianego), czyli reprezentacjach kognitywnych, rozumowaniach, samokontroli i kooperacji. Myślenie ludzkie charakteryzuje się albo jako myślenie językowe albo obrazowe (przedmiotowe oraz relacyjne). W nowej podstawie programowej etyki dużą wagę przywiązuje się do rozwijania myślenia językowego, co ujawnia się w zapisach zobowiązujących nauczyciela do konstruowania zadań edukacyjnych zorientowanych na objaśnianie pojęć, uzasadnianie przekonań i posługiwanie się określonymi modelami teoretycznymi (w pewnym stopniu można tak traktować również zasady/normy etyczne), do analizowania problemów moralnych.

Występujące w podstawie programowej etyki pojęcia moralne są w znacznej większości składnikiem języka powszechnego. Lekcje etyki powinny być okazją do tego, aby wspólnie objaśniać kluczowe pojęcia moralne i precyzować ich rozumienie – co tworzyć ma sposobność do realizacji wielu innych celów kształcenia, takich jak: „rozwijanie wyobraźni moralnej", „analizowanie doświadczeń moralnych", „wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości", „współdziałanie", a także ważnej umiejętności logicznej, jaką jest definiowanie. Należy podkreślić, że myślenie językowe jest warunkiem koniecznym efektywnej komunikacji i tym samym umożliwia podejmowanie prób rozwiązywania problemów na płaszczyźnie dialogu. Myślenie językowe nie jest jedynym typem myślenia, ale niewątpliwie typem uprzywilejowanym. Stąd też w podstawie programowej etyki znajdują się liczne zapisy, w których mowa jest o objaśnianiu pojęć i zasad moralnych.

W ramach edukacji etycznej należy oczywiście doskonalić także myślenie obrazowe, które występuje w postaci myślenia przedmiotowego i myślenia relacyjnego. Myślenie przedmiotowe jest skorelowane przede wszystkim z ćwiczeniem percepcji moralnej. W tym kontekście należy podkreślić ważną rolę przykładów działań moralnie wartościowych i „antywartościowych", ideałów moralnych i wzorców osobowych. Myślenie relacyjne można doskonalić, wykorzystując modele teoretyczne (tj.: teorie etyczne, systemy moralne, kodeksy etyczne, zasady etyczne) do analizowania a także oceniania działań i postaw postaci fikcyjnych oraz rzeczywistych – w szczególności zaś działań własnych (w ramach samokształcenia, samowychowania).

Rozwijanie myślenia moralnego polega na:

- doskonaleniu procesów reprezentacji kognitywnej typowej dla moralności (nabywanie i objaśnianie pojęć moralnych, formułowanie uzasadnionych sądów wartościujących: ocen i norm moralnych, identyfikowanie, charakteryzowanie i „przeżywanie" emocji i uczuć, mentalizacja, imitowanie);
- doskonaleniu procesów rozumowania (przeprowadzanie rozumowań moralnych);
- samokontroli (rozwijanie sprawczości, praca nad samoświadomością moralną – szeroko rozumianym sumieniem, doskonalenie procesów decyzyjnych, kształtowanie zachowań i postaw moralnych);
- kooperacji (angażowanie się w działania wraz z innymi na rzecz wspólnego dobra).

Należy podkreślić, że na zajęciach z etyki powinny przeważać metody problemowe, pozwalające uczniom samodzielnie formułować, analizować i konfrontować swoje poglądy. Szczególnie wartościowym, choć trudnym modelem prowadzenia zajęć z etyki, są dociekania filozoficzne.

Poważnym problemem dla wielu nauczycieli etyki jest brak podręczników do nauczania etyki w szkole podstawowej. Wiele wartościowych materiałów dydaktycznych znaleźć można na stronie internetowej Stowarzyszenia Edukacji Filozoficznej „Phronesis" (http://phronesis.org.pl/). Pomocą mogą służyć materiały edukacyjne zamieszczone na stronie internetowej: Etyka w szkole (http://www.etykawszkole.pl/). Szczególnie warto zapoznać się z działem: „Polecamy książki", w którym znaleźć można obszerną, aktualizowaną na bieżąco listę książek o problematyce filozoficznej i etycznej dla dzieci oraz młodzieży.

Przygotowując plan pracy dydaktycznej dla przedmiotu etyka, warto uwzględniać wybrane treści nauczania realizowane przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów. W szczególności warto nawiązywać do lektur szkolnych, których treści mogą stanowić wartościowy materiał wyjściowy lub/i ilustracyjny dla omawianych zagadnień etycznych. Wartościowym pomysłem jest łączenie edukacji etycznej z elementami edukacji filmowej. Na stronie Filmoteki Szkolnej (http://www.filmotekaszkolna.pl/) można znaleźć nie tylko filmy fabularne i dokumentalne (które można legalnie wykorzystywać w pracy z dziećmi i młodzieżą), ale także ciekawe scenariusze zajęć, które można twórczo modyfikować pod kątem celów kształcenia wymienionych w podstawie programowej etyki.

Dobra Szkoła

www.reformaedukacji.men.gov.pl

www.ore.edu.pl